

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

10

VILNIUS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
sostinė

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2024

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethės universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos istorijos institutas

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-24-14)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale [ibiblioteka.lt](http://biblioteka.lt)

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2024

© Straipsnių autoriai, 2024

© Lietuvos istorijos institutas, 2024

ISBN 978-609-8314-50-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

Redaktorės žodis / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8

A Word from the Editor / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 13

VILNIUS – POLITINIO GYVENIMO CENTRAS

Mindaugas Šapoka

Vilniaus miestas praūžus karui ir marui (1710–1717 m.) ... 20

Vilnius after the Outbreak of War and Pestilence (1710–1717). *Summary* ... 35

Bernadetta Manyś

The Diary of Michał Kazimierz Radziwiłł ‘Rybeńko’ as a Source for the Study of the History of Vilnius ... 36

Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės dienoraštis – Vilniaus istorijos tyrimų šaltinis.

Santrauka ... 55

Andrej Macuk

Działalność koadiutora wileńskiego Józefa Stanisława Sapiehy na sejmikach w Wilnie w czasach panowania Augusta III ... 56

Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos veikla Vilniaus seimeliuose valdant Augustui III. *Santrauka* ... 86

Domininkas Burba

Pacų giminės teisiniai procesai su Vilniaus vienuolynais XVIII amžiuje: bylų turinys, tendencijos ir eiga ... 87

Trials of the Pacowie Family Against the Monasteries of Vilnius in the 18th Century: Content, Trends and Course of the Cases. *Summary* ... 106

Mariusz Machynia

Garnizon Wileński wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasach stanisławowskich (1764–1795). Wybrane elementy ... 107

Vilniaus įgula Stanislovo Augusto epochoje. *Santrauka* ... 125

Robertas Jurgaitis

1794 m. vasario 3–7 d. Vilniaus tribunolinio seimelio veikla: vienos sesijos istorija ... 126

Activities of the Vilnius Tribunal Dietine of 3–7 February 1794: History of One Session. *Summary* ... 142

MIESTAS IR MIESTIEČIAI

Mindaugas Klovas

The Debts of the City of Vilnius in the Second Half of the 18th Century ... 146

Vilniaus miesto skolos XVIII a. antrojoje pusėje. *Santrauka* ... 168

Violeta Pansevič

Vilniaus miestiečių požiūris į vaikų edukaciją XVIII a. ... 170

Attitudes of Vilnius Burghers to Children's Education in the 18th Century. *Summary* ... 184

Rūta Miškinytė

Elgetos Vilniaus visuomenėje XVIII a. ... 186

Beggars in 18th-Century Vilnius Society. *Summary* ... 211

VILNIUS – KULTŪROS ŠVIESULYS

Janina Kamińska

Wileńskie instytucje kształcenia i wychowania drugiej połowy

XVIII wieku ... 214

Vilniaus mokymo ir lavinimo institucijos XVIII a. antrojoje pusėje. *Santrauka* ... 227

Ewa Kula

Wileńscy ekszezuici w służbie Komisji Edukacji Narodowej ... 228

Vilniaus eksjėzuitai Tautinės edukacinės komisijos tarnyboje. *Santrauka* ... 244

Ina Kažuro

A Book Engraving as a Source for Studying the History of Vilnius

University ... 245

Knygos graviūra kaip Vilniaus universiteto istorijos tyrimų šaltinis. *Santrauka* ... 264

VILNIAUS VARDAI IR VEIDAI

Rūta Janonienė

Gimęs Ukrainoje, tapęs vilniečiu: dailininkas Konstantinas Otoselskis ... 266

Born in Ukraine – Becoming an Inhabitant of Vilnius: Artist Konstanty Ottosielski.

Summary ... 280

Paulina Paul

Koncepcja oświeceniowego muzeum w działalności naukowej i pedagogicznej
ks. Stanisława Bonifacy Jundziłła ... 281

Apšvietos muziejaus samprata mokslinėje ir pedagoginėje kunigo Stanislovo Bonifaco
Jundziło veikloje. *Santrauka* ... 298

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Mindaugas Šapoka. *Didysis Šiaurės karas 1700–1721: karas, pakeitęs moderniąją Europą*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 320 p. ISBN 978-609-8183-88-7 / Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 300

Tarp būties ir atminties. Senieji Vilniaus pilių vaizdai. Tarptautinės parodos katalogas / Between Presence and Memory. Historic Images of the Vilnius Castles. International Exhibition Catalogue. Katalogo sudarytojai / Catalogue compilers Vydas Dolinskas, Rita Lelekauskaitė-Karlienė, Gabija Tubelevičiūtė, Marijus Uzorka, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2024. – 384 p. ISBN 978-609-8061-90-1 / Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 307

Paweł Zając OMI. *Stanisław Konarski przed Świętym Oficjum (1769–1771)*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2023. – 851 p. ISBN 978-83-232-4190-4 (spausdintas), ISBN 978-83-232-4191-1 (internetinis) / Robertas Jurgaitis ... 315

Asmenvardžių rodyklė ... 319

Vietovardžių rodyklė ... 338

WILEŃSCY EKSJEZUICI W SŁUŻBIE KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ

EWA KULA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Adnotacja. Celem artykułu jest próba sporządzenia portretu zbiorowego grupy byłych jezuitów, którzy wstąpili do zakonu w Wilnie, a po jego kasacie pozostali w służbie Komisji Edukacji Narodowej. W celu ukazania pełnego wizerunku tej grupy, ustalony został skład liczebny eksjezuitów (214 osób), ich pochodzenie terytorialne i społeczne, wykształcenie, przebieg zatrudnienia w strukturach Komisji Edukacji Narodowej oraz wiek w momencie utworzenia Komisji. W miarę możliwości przedstawiono również losy członków opisywanej grupy po zakończeniu działalności Komisji, a także ich aktywność intelektualną. Zdecydowaną większość prezentowanej grupy stanowili nauczyciele szkół średnich w Wydziale Litewskim w latach 1773–1794. Spośród 10 szkół tego wydziału siedem było szkołami pojezuickimi: w Grodnie, Białymstoku, Postawach, Widzach, Wilnie, Wiszniewie i Wołkowysku. Dwie, w Szczuczynie Litewskim i w Lidzie, były szkołami pijarskimi. W szkole w Mereczu do 1776 roku uczyli jezuita, po czym placówka ta przekazana została zakonowi dominikanów. Artykuł wydobywa z zapomnienia eksjezuitów, członków i współpracowników Towarzystwa do Książ Elementarnych, profesorów Akademii Wileńskiej (później Szkoły Głównej Litewskiej), wizytatorów generalnych Komisji, wizytatorów szkół parafialnych, rektorów Wydziału Litewskiego, Nowogródzkiego i Żmudzkiego, a także kilka osób pełniących inne, ważne dla Komisji funkcje.

Słowa kluczowe: Komisja Edukacji Narodowej, wileńscy eksjezuita, nauczyciele, szkoły Wydziału Litewskiego.

Abstract. The aim of the article is an attempt to prepare a collective portrait of a group of former Jesuits who joined the order in Vilnius and, after the dissolution of the order, remained in the service of the Commission of National Education. In order to present the full image of this group, the numerical composition of ex-Jesuits (214 people), their territorial and social origin, education, employment history in the structures of the Commission of National Education and their age at the time of establishing the Commission were established.

The article also presents the fate of the members of the described group after the end of the activities of the Commission of National Education, as well as their intellectual activity. The vast majority of the presented group were secondary school teachers in the Lithuanian Department in the years 1773–1794. Of the 10 schools of the Lithuanian Department, seven were post-Jesuit schools: in Grodno, Białystok, Pastawy, Vidzy, Vilnius, Vishnyev and Wawkavysk. Two of schools (in Szczuczyn Litewski and Lida), were Piarist schools. Jesuits taught at the school in Merkinė until 1776, after which the school was handed over

to the Dominican Order The article brings out from oblivion ex-Jesuits, members and collaborators of the Society for Elementary Books, professors of the Vilnius Academy (later the Main School of Lithuania), general inspectors of the Commission, inspectors of parish schools, rectors of the schools of the Departments of Lithuania, Nowogrodek and Samogitia, as well as several people holding other important functions for the Commission of National Education.

Key words: Commission of National Education, Vilnius ex-Jesuits, teachers, schools of the Lithuanian Department.

Po ogłoszeniu 21 lipca 1773 roku bulli *Dominus ac Redemptor Noster* (Nasz Pan i Odkupiciel) przez papieża Klemensa XIV, likwidującej Towarzystwo Jezusowe, jezuici stali się duchownymi świeckimi, pozbawionymi dotychczasowych przywilejów¹. Przestały również istnieć prowadzone przez nich szkoły, których było w 1773 roku na terenie Korony 35, a na terenie Litwy 31².

Długo po kasacie podkreślano w publikacjach elementy zachowawcze i konserwatywne w gronie byłych nauczycieli jezuickich, przeceniając równocześnie nauczycieli świeckich. Stanisław Kot w swoim podręczniku akademickim pt. *Historia wychowania* (Warszawa 1924) przedstawił szkolnictwo jezuickie w dość ciemnych barwach. Dopiero po opublikowaniu przez jego ucznia, Stanisława Bednarskiego, dzieła pt. *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego* (Kraków 1933)³, uwzględnił zawarte tam ustalenia w drugim wydaniu *Historii wychowania* (Lwów 1934)⁴. Poczynając od lat trzydziestych XX wieku zaczęły pojawiać się w miarę obiektywne opracowania na temat Komisji Edukacji Narodowej i udziału w jej pracach jezuitów⁵. Nie znaczy to, że umilkła krytyka udziału eksjezuitów w pracach Komisji. Jednak z

1 Wyjątkiem były Prusy, gdzie Towarzystwo Jezusowe likwidowane było etapami w latach 1775–1780 oraz Rosja, gdzie Katarzyna II odmówiła zgody na kasatę zakonu jezuitów na ziemiach zabranych Rzeczypospolitej. Richard Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki 1788–1792*, przekład z języka angielskiego Marek Ugniewski, Kraków: Arcana, wydanie II, 2019, p. 189.

2 Stanisław Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933, p. 112.

3 Stanisław Bednarski we wstępie do tej pracy napisał, iż do badań przystępował bez specjalnego przekonania, wobec powszechnej wówczas nieufności czytelnika do przygotowywanego przez jezuitę opracowania o szkołach jezuickich. Przewidywał bowiem reakcję, iż jest to „nowa próba apologii i wybielenia tego, co już raz na zawsze zostało uznane za czarne...”, Stanisław Bednarski, *op. cit.*, p. 5.

4 Stanisław Kot, *Historia wychowania*, t. 1, wydanie trzecie wg wydania drugiego z 1934 roku, Warszawa: Wydawnictwo „Żak”, 1996.

5 Ludwik Grzebień, Dotychczasowa literatura o wkładzie jezuitów polskich do nauki i kultury, in: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, pod redakcją naukową Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Kraków: Wydawnictwo WAM, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum”, 2004, p. 31–68.

wydanego w latach siedemdziesiątych XX wieku dzieła Jana Poplatka wynika, iż czołową rolę w działaniach Komisji odgrywali jezuiti⁶.

Stanisław Bednarski pisząc o szkolnictwie jezuickim sprzed kasaty podkreślił, iż błędem zakonu było zbyt jednostronne nauczanie, oparte przede wszystkim na językach klasycznych i retoryce. Pominięte zostały inne przedmioty, które skutecznie mogły przyczynić się do „wyrobinienia władz umysłowych” kształconej w ich szkołach młodzieży⁷. Dlatego krytykowano szkoły jezuickie jako te, które nie mogły dać krajowi dobrego obywatela, a jego przygotowanie było uważane za jeden z warunków uratowania Rzeczypospolitej.

Zwierzchnicy utworzonej wówczas Komisji Edukacji Narodowej, mającej nadzór nad oświatą w Polsce, postanowili wykorzystać wiedzę i doświadczenie jezuitów w działalności edukacyjnej. Większość z nich zatrudniono w szkołach, przyznając wynagrodzenie. Przez cały czas funkcjonowania Komisji eksjezuici stanowili większość członków Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, ekspozytury Komisji Edukacji Narodowej, powołanej do opracowywania, opiniowania i wydawania podręczników dla szkół narodowych. W większości zajmowali oni stanowiska rektorów i prorektorów szkół, a także wizytatorów. Jan Poplatek wyliczył, iż w służbie Komisji Edukacji Narodowej w latach 1773–1794 pozostawały 1003 osoby, jednak był w stanie sporządzić wykaz imienny, obejmujący tylko 445 byłych jezuitów⁸. Celem niniejszego artykułu jest pokazanie grupy eksjezuitów działających w strukturach Komisji Edukacji Narodowej, którzy do zakonu wstąpili w Wilnie. Według danych zawartych w *Słowniku Biograficznym Komisji Edukacji Narodowej*⁹ grupa ta liczyła 213 osób. W aneksie zamieszczono nazwiska działaczy Komisji według kategorii: członkowie i współpracownicy Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, profesorowie Akademii Wileńskiej/Szkoły Głównej Litewskiej, wizytatorzy generalni, wizytatorzy szkół parafialnych, rektorzy wydziałów szkolnych, osoby pełniące inne ważne dla oświaty funkcje.

Jezuici w przeszłości odgrywali znacznie ważniejszą rolę w edukacji w Wielkim Księstwie Litewskim niż w Koronie. W większości pochodzili z terytorium Litwy (137 osób), następnie Korony (55 osób), Prus (11 osób), Rosji (4 osoby), Czech (2 osoby) i Francji (1 osoba). Nie udało się ustalić pochodzenia terytorialnego trzech jezuitów.

6 Jan Poplatek, *Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*, uzupełnił Ludwik Grzebień, opracował Jerzy Paszcenda, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1974, *passim*.

7 Stanisław Bednarski, *op. cit.*, p. 19.

8 Jan Poplatek, *op. cit.*, p. 421–445.

9 Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018.

Kształcili się w kolegiach jezuickich, w warszawskim i wileńskim Collegium Nobilium oraz w Akademii Wileńskiej, przemianowanej w 1781 roku w Szkołę Główną Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁰. Aż 118 spośród 213 eksjezuitów otrzymało stopień doktora filozofii i nauk wyzwolonych w Akademii Wileńskiej, z tego w jednym tylko roku, 1773, stopień ten Akademia przyznała 58 jezuitom. Należy zatem zgodzić się z tezą Janiny Kamińskiej, iż najprawdopodobniej *gros* nominacji wiązało się z zasługami wobec Kościoła i jego dostojników, a nie z obroną tez naukowych, ponieważ brak jest w księdze dyplomów informacji o temacie rozprawy lub tezach¹¹. Zjawisko takie było problemem również w Koronie. Doktoraty nadane przez wizytatorów z teologii lub obojga praw rektorom, prorektorom i prefektom straciły na znaczeniu w opinii społecznej w połowie lat osiemdziesiątych, głównie z tego powodu, że do każdego żądania zwierzchników zgromadzeń, nieposiadających takich stopni, Szkoła Główna Koronna przychyliła się i zezwalała na nadanie stopni przez wizytatorów, *nie wchodząc w ich nauki, zastugi i obyczaje*. Nie chcąc obniżyć rangi stopni oraz aby nie dawać okazji do szerszego niezadowolenia, które już dawało się słyszeć, wizytator generalny ks. Walerian Bogdanowicz wnioskował w raporcie z 16 listopada 1786 roku, aby Szkoła Główna zezwalała na nadawanie stopni doktorskich rektorom, prorektorom i prefektom nie wcześniej, jak w czwartym roku sprawowania przez nich urzędów. Powinno to było mieć miejsce bezwzględnie dopiero po sprawdzeniu znakomitych zasług kandydatów i po przedstawieniu świadectw o ukończonych przez nich studiach teologicznych lub prawnych. Rok później Szkoła Główna wydała zalecenie, że każdy z nauczycieli, który chciałby uzyskać stopień doktora, powinien osobiście stawić się na egzamin w Krakowie w czasie wakacji, a nie żądać nadania doktoratu przez wizytatorów¹².

W roku kasaty zakonu jezuici wileńscy mieścili się w przedziale wiekowym od 15 do 71 lat. Najmłodszym, piętnastoletnim był wówczas Andrzej Szpyrkowicz (1758 – po 1811), który do zakonu wstąpił w Wilnie 7 września 1772 roku. W momencie kasaty był jeszcze w nowicjacie przy kościele św. Ignacego. Po ukończeniu studiów teologicznych i przyjęciu święceń kapłańskich uczył do 1791 roku historii i prawa kolejno w szkole powiatowej w Krożach, w szkole parafialnej w

10 Zgodnie z *Projektem Ustaw Komisji Edukacji Narodowej*, ogłoszonym w lutym 1781 roku, obie akademie Rzeczypospolitej nazwane zostały szkołami głównymi, które miały kształcić i sprawować władzę nad wszystkimi szkołami i nauczycielami: Szkoła Główna Koronna w Krakowie nad szkołami i nauczycielami koronnymi, a Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego na Litwie. Janina Kamińska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Akademia Wileńska. Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 85.

11 Eadem, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Akademia Wileńska*, p. 55.

12 Adam Massalski, Ewa Kula, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Szkoły w wydziale wotyńskim i ukraińskim*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 255.

Ilkuszcie i następnie w latach 1787–1791 w szkole podwydziałowej w Wilnie. Dość wysoko oceniany przez wizytatorów, został w 1791 roku profesorem szkoły podwydziałowej w Kretyndze, a w 1797 roku – sprowadzony przez rektora Marcina Poczubutta do Wilna. Po kilku latach nauczania wymowy w gimnazjum wileńskim był w latach 1809–1811 wizytatorem szkół guberni wileńskiej i mińskiej¹³. Karol Estreicher odnotował jego autorstwa „Wiersz Wielmożnemu Imci Księdzu Michałowi Piotrowskiemu, Świętej teologii doktorowi, kanonikowi inflandzkiemu, prorektorowi szkół wileńskich, w dzień doroczny imienin ofiarowany”¹⁴. Kasata zastała w Wilnie jeszcze dwunastu jezuitów, którzy nie przekroczyli dwudziestego roku życia. Trzech siedemnastolatków studiowało tam wtedy filozofię, spośród siedmiu osiemnastolatków trzech studiowało, a czterej byli w nowicjacie. Dwóch jezuitów ukończyło 19 lat, z czego jeden był w nowicjacie, a jeden, Wawrzyniec Rodkiewicz, we wrześniu 1773 roku otrzymał stopień bakałarza (tzw. *prima philosophiae laurea*), po czym uczył w szkole powiatowej w Postawach, m.in. ogrodnictwa i rolnictwa, zgodnie z zaleceniami Komisji. W roku 1781/82 pełnił tam obowiązki kaznodziei. Od 1782 do emerytury w 1790 roku uczył wymowy w szkole wojewódzkiej w Nowogródku¹⁵.

W każdym niemal wydziale byli jezuici, którzy ze względu na podeszły wiek lub zły stan zdrowia nie potrafili podjąć się obowiązków, które planowała powierzyć im Komisja. Była jednak grupa tych zaawansowanych wiekiem, którzy nawet na krótki czas przyjmowali funkcje prefektów szkół, kaznodziei lub nauczycieli. Wśród jezuitów wileńskich takich osób, które w chwili kasaty zakonu miały powyżej 50 lat było 16. Najstarszym w momencie kasaty był Franciszek Bławdziewicz (1702–1784), który miał wówczas 71 lat. Urodzony na Rusi, do zakonu wstąpił 11 sierpnia 1722 roku w Wilnie. Miał wieloletnie doświadczenie w nauczaniu, w 1754 roku otrzymał w Akademii Wileńskiej stopień doktora filozofii i nauk wyzwolonych. Po kasacie zakonu był prefektem w szkole wojewódzkiej w Pińsku¹⁶. Również siedemdziesięcioletni wówczas Jan Szantyr uzyskał w Akademii Wileńskiej stopień doktora filozofii i nauk wyzwolonych, a po kasacie przez pewien czas był prefektem szkoły powiatowej w Bobrujsku¹⁷.

Najliczniejszą grupę eksjezuitów – 141 osób – stanowili nauczyciele szkół wydziałowych i podwydziałowych (wcześniej, przed zaprowadzeniem Ustaw

13 Ludwik Grzebień, Szpyrkowicz (Szperkowicz) Andrzej (1758 – po 1811), in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 629; Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 1, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki 1899–1900, p. 329, 337, 342.

14 Karol Estreicher, *Bibliografia Polska*, część III, t. 19, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1934, p. 298.

15 Beata Topij-Stempińska, Rodkiewicz [Rudkiewicz] Wawrzyniec (1754 – po 1791), in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 543–544.

16 Andrzej Paweł Bieś, Bławdziewicz (Bławdziewicz, Błodziejewicz) Franciszek (1702–1784), in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 101–102.

17 Ludwik Grzebień, Szantyr Jan Alojzy (1703–1780), in: *Ibid.*, p. 621.

Komisji w 1783 roku były to szkoły wojewódzkie i powiatowe). W większości uczyli w szkołach Wydziału Litewskiego, ale nie wyłącznie. Pochodzący z Litwy Marcin Ancypa został sprowadzony do Łucka w Wydziale Wołyńskim w 1775 roku przez generała ziem podolskich Adama Kazimierza Czartoryskiego. Ks. M. Ancypa był od 1766 roku w zakonie jezuitów w Wilnie, po czym w latach 1769–1772 odbył studia filozoficzne w Nowogródku. Później podjął studia teologiczne w Akademii Wileńskiej i tam zastała go kasata zakonu. W 1780 roku uczył już w szkole w Winnicy w Wydziale Ukraińskim, a następnie w szkole podwydziałowej w Żytomierzu. Nie cieszył się tam dobrą opinią, ponieważ niechętnie odnosił się do nauczycieli świeckich, tolerował nieobecność uczniów na ich lekcjach, ponadto pozwalał uczniom przenosić się do klas wyższych bez promocji, stwarzając im tym samym możliwość nieuczęszczania na wykłady tych nauczycieli, bez ponoszenia konsekwencji¹⁸. Oskarżenia dotyczące niewłaściwego sprawowania obowiązków prefekta przez ks. M. Ancypę były następujące: 1. Bardzo często wyjeżdżał; 2. Nie doglądał spraw uczniów, nie bywał na lekcjach ani na stancjach uczniowskich; 3. Pobierał za podręczniki przysyłane przez Komisję wyższą niż należna cenę, tłumacząc to kosztami transportu; 4. Nie pilnował dyscypliny wśród dyrektorów; 5. Nie kontaktował się z nauczycielami, mimo wyraźnych w tej kwestii zaleceń i instrukcji Komisji; 6. Wyznaczał uczniów na dyrektorów według własnego uznania, a nie według ich zdolności; 7. Nie wyciągał konsekwencji wobec uczniów opuszczających lekcje i popełniających inne wykroczenia; 8. Składek od uczniów na potrzeby zimowe nie przeznaczał na ogrzewanie budynku; 9. Uzurpował sobie władzę nad nauczycielami nawet w obecności rektora szkoły. Na skutek rezolucji, złożonej przez nauczycieli Michałowi Poniatowskiemu, ks. F. Kolendowicz zawiesił ks. M. Ancypę w obowiązkach i przedstawił Komisji do dalszych decyzji. Komisja Edukacji Narodowej postanowieniem z 6 lutego 1784 roku zwolniła go z urzędu prefekta, ale jednocześnie przyznała roczną pensję tymczasową w wysokości 600 zł¹⁹.

Najwyżej w hierarchii było ośmiu działaczy Komisji Edukacji Narodowej, wśród których znalazło się czterech członków Towarzystwa do Książ Elementarnych: Jan Chrzyciel Albertrandi, Szczepan Hołowczyc, Grzegorz Jerzy Kniażewicz i Stefan Roussel, dwóch współpracowników Towarzystwa: Jerzy Koźmiński i Adam Kukiel, członek Komisji Edukacji Narodowej Obojga Narodów Dawid Zygmunt Pilchowski (był nim również Sz. Hołowczyc) oraz mianowany przez Komisję korespondent Komisji Edukacji Narodowej Remigiusz Kossakowski.

18 Ewa Kula, Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w czasach Komisji Edukacji Narodowej, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 8: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Įvyrai ir moterys*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 115–129.

19 *Ibid.*

Dwóch z wymienionych, Sz. Hołowczyc i D. Z. Pilchowski było równocześnie wizytatorami generalnymi. Autor biogramu Dawida Pilchowskiego podał informację, że G. Piramowicz pisał o nim w *Powinnościach nauczyciela*²⁰: „gdziekolwiek wzmianka zachodzi, jako o literatury w Szkole Głównej profesorze, jako o drukarni akademickiej przełożonym i wielu dzieł autorze nie można tam nie uwielbiać wysokiego rozsądku, wielkiej i obszernej umiejętności, najlepszego serca i niepospolitej cnoty”²¹. Współpracownikiem Towarzystwa, jak wspomniano, był Jerzy Koźmiński, który studia teologiczne rozpoczął w Akademii Wileńskiej kontynuował w Lyonie. W latach 1760–1762 był profesorem wymowy w warszawskim Collegium Nobilium. Komisja zatwierdziła go w 1774 roku na stanowisku kustosa Biblioteki Załuskich. Kierował biblioteką do czasu wywiezienia jej przez Rosjan w 1794 roku²². J. Koźmiński opracował na zlecenie Komisji, wśród kilku prac w języku łacińskim, słownik łacińsko-polski, zatytułowany *Dictionarium latino-polonicum ad usum publicarum in Regno Poloniae scholarum*, który doczekał się przynajmniej trzech wydań (Warszawa 1779 oraz dwa wydania w Krakowie 1784). Karol Estreicher wspomniał, iż wymieniana bywa jeszcze edycja wileńska z 1788 roku, jednak, jak zaznaczył, taka nie istnieje²³.

Dość liczną grupę eksjezuitorów stanowili profesorowie Akademii Wileńskiej, później Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Liczyła ona 27 osób, w tym czterech profesorów pełniło także obowiązki wizytatorów generalnych. W tej liczbie byli również rektorzy Akademii Wileńskiej. Antoni Adam Skorulski (1715–1777) funkcję tę sprawował w latach 1772–1774, a Ignacy Żaba (1713–1780) był rektorem Akademii w latach 1760–1763²⁴. Wybitnym uczonym, znanym poza granicami Rzeczypospolitej był ks. Marcin Poczubutt-Odlanicki, w latach 1780–1799 rektor Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Znakomicie wykształcony profesor matematyki i astronomii, od 1766 roku miał tytuł astronoma królewskiego, a w 1769 przyjęto go do Royal Society w Londynie. Zreformował

20 Pełny tytuł książki G. Piramowicza brzmi: *Powinności nauczyciela, mianowicie zaś w szkołach parafialnych i sposoby ich dopełniania. Dzieło użyteczne pasterzom, panom i namiestnikom o dobro ludu troskliwym, rodzicom i wszystkim edukacją bawiącym się*. Problem jednak w tym, że dokładna analiza kilku wydań *Powinności nauczyciela* nie potwierdziła zapisu G. Piramowicza o Pilchowskim. Najstarsze przejrane wydania tej książki pochodzą z lat 1787 (pierwsze wydanie), 1849, 1894 i 1919.

21 Andrzej Paweł Bieś, Pilchowski Dawid Zygmunt (1735–1803), eksjezuitor, prefekt konwiktu, dyrektor drukarni, profesor, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 490–492.

22 Andrzej Paweł Bieś, Koźmiński Jerzy (1726–1818), eksjezuitor, kustosz i dyrektor Biblioteki Załuskich, współpracownik Towarzystwa do Książ Elementarnych, autor podręcznika, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 332–333.

23 Karol Estreicher, *Bibliografia Polska*, część III, t. 20, Kraków: Wydanie Akademii Umiejętności, 1905, p. 195.

24 Beata Topij-Stempińska, Skorulski Antoni Adam (1715–1777), eksjezuitor, profesor, kasjer kasy edukacyjnej wileńskiej, dziekan, rektor Akademii Wileńskiej, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 583; Ludwik Grzebień, Żaba Ignacy (1713–1780), eksjezuitor, rektor Akademii Wileńskiej, in: *Ibid.*, p. 728.

Szkołę Główną Litewską, za co otrzymał pochwałę Komisji Edukacji Narodowej, a jako rektor sprawował pieczę nad szkolnictwem w Wielkim Księstwie Litewskim, ciesząc się ogromnym autorytetem i zaufaniem²⁵.

W latach 1794, 1806 i 1807 zastępczo funkcję rektora Szkoły Głównej Litewskiej pełnił Józef Mickiewicz (1744–1817), stryj Adama Mickiewicza, pod opieką którego znajdował się przyszły poeta. Był utalentowanym pedagogiem, przyczynił się do popularyzacji fizyki i praktycznych jej zastosowań w przemyśle. Był także współautorem instrukcji dla wizytatorów generalnych szkół litewskich z 1785 roku²⁶.

Łącznie z wymienionymi wyżej profesorami uczelni wileńskiej dziesięciu eksjezuitom powierzono funkcje wizytatorów generalnych, a piętnastu – funkcje wizytatorów szkół parafialnych. Wśród tych ostatnich był dziekan Wydziału Teologicznego Akademii Wileńskiej Benedykt Dobszewicz. Po studiach filozoficznych w Nowogródku i teologicznych w Wilnie (1744–1752) przyjął święcenia kapłańskie, był profesorem retoryki, matematyki i historii w Krożach, matematyki w Wilnie, metafizyki i etyki w Nowogródku, a później został dziekanem Wydziału Teologicznego i wicekanclerzem Akademii Wileńskiej, gdzie uzyskał doktorat z filozofii i nauk wyzwolonych. Po kasacie zakonu pozostał w Akademii krótko, tylko do 1774 roku, po czym na stałe objął funkcje prefekta szkoły powiatowej w Krożach. W dobie powstania kościuszkowskiego zachęcał uczniów do brania w nim udziału²⁷.

Po kilku latach prac nad organizacją administracji szkolnej, ostatecznie w 1783 roku, po wydaniu *Ustaw Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisanych* powołano sześć wydziałów w Koronie: Wielkopolski, Małopolski, Mazowiecki, Wołyński, Ukraiński, Pijarski, oraz cztery wydziały w Wielkim Księstwie Litewskim: Litewski, Nowogródzki, Żmudzki i Poleski. Funkcje rektorów wydziałów szkolnych w Wielkim Księstwie Litewskim sprawowali m.in. eksjezuita. Wydziałem Litewskim kierowali Józef Muczyński i Tadeusz Jurewicz, Wydziałem Nowogródzkim Ludwik Kobylński i Michał Bauer, a Wydziałem Żmudzkim Ludwik

25 Janina Kamińska, *Universitas Vilnensis. Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego 1773–1792*, Pułtusk–Warszawa: „Aspra-Jr”, 2004, p. 77–81, 100–101, 124–125; Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Richard Butterwick-Pawlikowski, Najjaśniejsza gwiazda wileńska. Ks. Rektor Marcin Poczubut w ostatnich latach Rzeczypospolitej, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Strukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 88–101; Andrzej Paweł Bieś, Poczubut [Odlanicki] Marcin (1728–1810), eksjezuita, profesor matematyki i astronomii, kierownik obserwatorium astronomicznego, rektor Szkoły Głównej Litewskiej, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 501–503.

26 Beata Topij-Stempińska, Mickiewicz Józef (1744–1817), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej i Szkoły Głównej Litewskiej, in: *Ibid.*, p. 413–414.

27 Ludwik Grzebień, Dobszewicz Benedykt (1722 – po 1794), in: *Ibid.*, p. 173–174.

Kowzan i Mikołaj Wieliczko²⁸. Spośród nich wyróżniał się zaangażowaniem, sumiennością i dbałością o edukację dzieci ubogiej szlachty J. Muczyński. W 1772 roku otrzymał w Akademii Wileńskiej stopień doktora, po czym kierował szkołą wojewódzką w Grodnie, z którą był związany jeszcze przed kasatą zakonu jezuitów. Pełnił tam funkcje kaznodziei i opiekował się biblioteką, a na początku roku szkolnego 1771/72 został prefektem kolegium. Po kasacie zakonu Komisja powierzyła mu kierowanie szkołą wojewódzką, a 1 października 1783 roku, po wejściu w życie *Ustaw*, został rektorem szkoły i całego Wydziału Litewskiego. W czasie swojej pracy zyskał bardzo wysokie oceny od wizytatorów. Funkcję rektora sprawował do 1792 roku, a następnie przeszedł na emeryturę²⁹.

Eksjezuici sprawowali cały szereg innych, istotnych dla oświaty funkcji. Między innymi Rafał Litwiński po kasacie zakonu pełnił funkcje wiceprezesa drukarni akademickiej, a w latach 1793–1799 kierował biblioteką akademicką w Wilnie, Jan Szurlowski po kasacie zakonu został zatrudniony przez ks. Marcina Poczobuta na stanowisku sekretarza i bibliotekarza w Akademii Wileńskiej, Ignacy Łappa był profesorem Collegium Nobilium w Wilnie, a Ludwik Wiażowski – w randze majora komendantem Korpusu Kadetów w Wilnie³⁰.

Aktywność intelektualna eksjezuitów obejmowała twórczość naukową, popularnonaukową i publicystyczną, a także tłumaczenia prac na język polski oraz przekłady z języka polskiego na języki obce.

Wśród twórców był lituanista Franciszek Ksawery Bohusz, który zasłynął jako publicysta, historyk, filantrop i pamiętnikarz. Opublikował cenne dzieło pt. *O początkach narodu i języka litewskiego* (Warszawa 1808), w którym głosił, że język litewski jest odpowiedni także dla kultury wysokiej, a więc dla opisu

28 Anna Królikowska, Muczyński Józef (1729–1793), eksjezuita, prefekt szkoły, rektor Wydziału Litewskiego, in: *Ibid.*, p. 431–432; Beata Topij-Stempińska, Jurewicz Tadeusz (1741–1806), eksjezuita, prefekt, rektor Wydziału Litewskiego, in: *Ibid.*, p. 275–276; Eadem, Kobyliński [Kobyliński] Ludwik (1737–?), eksjezuita, nauczyciel, rektor Wydziału Nowogródzkiego, in: *Ibid.*, p. 305; Ludwik Grzebień, Bauer [Bawer] Michał (1732–1793), eksjezuita, nauczyciel, prefekt, wizytator szkół parafialnych, rektor Wydziału Nowogródzkiego, in: *Ibid.*, p. 90; Anna Królikowska, Kowzan Ludwik (1737–1792), eksjezuita, nauczyciel, prefekt, prorektor, rektor Wydziału Żmudzkiego, in: *Ibid.*, p. 329–330; Beata Topij-Stempińska, Wieliczko Mikołaj (1724–1793), eksjezuita, nauczyciel, rektor Wydziału Żmudzkiego in: *Ibid.*, p. 681–682.

29 Janina Kamińska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Szkoły w Wydziale Litewskim*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 55–56; Anna Królikowska, Muczyński Józef (1729–1793), eksjezuita, prefekt szkoły, rektor Wydziału Litewskiego, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 431–432.

30 Ludwik Grzebień, Litwiński Rafał (1748–1799), eksjezuita, nauczyciel, kierownik biblioteki akademickiej w Wilnie, in: *Ibid.*, p. 372; Idem, Szurlowski Jan (1747–1813), eksjezuita, sekretarz i bibliotekarz w Akademii Wileńskiej, in: *Ibid.*, p. 635; Anna Królikowska, Łappa [Łapa] Ignacy (1741–1778), eksjezuita, profesor Collegium Nobilium w Wilnie, kaznodzieja, przełożony seminarium nauczycielskiego w Wilnie, in: *Ibid.*, p. 377–378; Ludwik Grzebień, Wiażowski Ludwik (1747 – po 1794), eksjezuita, major, komendant Korpusu Kadetów w Wilnie, in: *Ibid.*, p. 679–680.

złożonych stanów ducha, dla potrzeb literatury i sztuki³¹. Przetłumaczył na język polski *Kodeks Napoleona Księstwu Warszawskiemu podany* (Warszawa 1810) oraz dwutomową książkę Jakuba Verneta *Filozof bez religii uważany w Towarzystwie* (Wilno 1786). W rękopisie zostawił przekład na język litewski „Ziemiaństwa” Wergiliusza, lecz tekst nie zachował się³².

Autorem pierwszych polskich podręczników geografii był Karol Wyrwicz, rektor konwiktu szlacheckiego w Warszawie. Do zakonu jezuitów wstąpił w Wilnie, w Akademii Wileńskiej studiował w latach 1737–1746 filozofię i teologię. Wydał m.in. *Geografię czasów teraźniejszych* (Warszawa 1768) i *Geografię powszechną* (Warszawa 1770), a także *Historię powszechną* (Warszawa 1787)³³.

Franciszek Narwojsz, profesor Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego, brał udział w pracach nad oczyszczaniem i uszlachetnianiem Niemna. Dzięki tej inżynierskiej i gospodarczej działalności na Litwie oraz wykładom z matematyki stał się znaną postacią. Jako profesor Uniwersytetu Wileńskiego pisał najdłuższe i najbardziej szczegółowe konspekty swoich wykładów z analizy matematycznej, wzorowane niemal dosłownie na Newtonie³⁴.

Zwolennikiem oświeceniowej nauki był wspomniany wcześniej Benedykt Dobszewicz. Napisał obszerną pracę filozoficzną pt. *Placita recentiorum philosophorum explanata, nec non phaenomenis phisicis, demonstrationibus mathematicis, resolutionibus problematur, observationibus, ac experienciis* (Wilno 1760), w której opierając się na poglądach Bacona, Kartezjusza i Locke’a podkreślił znaczenie fizyki w naukach przyrodniczych. Był też autorem podręcznika dla studentów teologii³⁵.

Natomiast Grzegorz Kniażewicz, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, przełożył na język polski szereg prac naukowych z zakresu historii i ekonomii. Z języka francuskiego przetłumaczył dzieło Jaquesa Lacombe’a *Historia odmian zaszłych w państwie rosyjskim* (Warszawa 1766). Współpracował ponadto z Franciszkiem Bohomolcem przy edycji w latach 1764–1768 czterotomowego *Zbioru dziejopisów polskich*³⁶.

31 Kazimierz Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007, p. 382.

32 Ludwik Grzebień, Bohusz Franciszek Ksawery Michał (1746–1820), eksjezuista, wizytator generalny, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *op. cit.*, p. 107–108.

33 Andrzej Paweł Bieś, Wyrwicz Karol (1717–1793), eksjezuista, rektor konwikt szlacheckiego w Warszawie, in: *Ibid.*, p. 705–706.

34 Witold Wiśław, *Matematycy Societatis Jesu na Litwie i obrzeżach Rzeczypospolitej w XVII–XIX wieku*, in: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, pod redakcją naukową Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Kraków: Wydawnictwo WAM, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum”, 2004, p. 269–270, 272.

35 Janina Kamińska, *Komisja Edukacji Narodowej. Akademia Wileńska. Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego*, p. 39.

36 Jarosław Kurkowski, *Historycy jezuitów w kręgu mecenasów magnackich (XVIII w.)*, in: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, p. 497.

Działalność jezuitów docenił król Stanisław August Poniatowski. Spośród siedmiu medali specjalnych od monarchy, dwa dostali: Karol Wyrwicz w 1772 roku i Marcin Poczubot w 1775 roku³⁷.

Kasata zakonu jezuitów była jednoznaczna z likwidacją prowadzonych przez nich szkół. Jednak wielu z nich pracowicie kontynuowało rozpoczętą przed 1773 rokiem działalność edukacyjną, aktywnie uczestnicząc w życiu umysłowym Rzeczypospolitej Obojga Narodów i realizując założenia reformy szkolnej Komisji Edukacji Narodowej.

ANEKS

Działacze Komisji Edukacji Narodowej

Członkowie i współpracownicy Komisji Edukacji Narodowej oraz Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych

ALBERTRANDI (Albertrandy) Jan Chrzyciel (1731–1808), eksjezuita, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych.

HOŁOWCZYC [Hołowczyc] Szczepan (1742–1823), eksjezuita, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, członek zwyczajny Komisji Edukacji Narodowej, wizytator generalny.

KNIAŻEWICZ [Kniaziewicz] Grzegorz Jerzy (1737–1804), eksjezuita, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych.

KOSSAKOWSKI Remigiusz (1730–1780), eksjezuita, mianowany przez Komisję korespondent Komisji Edukacji Narodowej.

KOŹMIŃSKI Jerzy (1726–1818), eksjezuita, kustosz i dyrektor Biblioteki Żałuskich, współpracownik Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, autor podręcznika.

KUKIEL Adam (1747–1831), eksjezuita, nauczyciel, współpracownik Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, egzaminator kandydatów na geometrów przysięgłych.

PILCHOWSKI Dawid Zygmunt (1735–1803), eksjezuita, prefekt konwiktu, dyrektor drukarni, profesor, prezes Kolegium Moralnego Szkoły Głównej Litewskiej, wizytator generalny, członek Komisji Edukacji Narodowej Obojga Narodów.

ROUSSEL Stefan Franciszek (1743–?), eksjezuita, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych.

Profesorowie Akademii Wileńskiej/Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

EHLERT [Elert] Jakub (1727–1782), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.

KIRKIEŁŁO [Kierkiello] Józef (1742 – po 1807), eksjezuita, pracownik Akademii Wileńskiej.

KISIELEWSKI Mateusz (1738–1802), eksjezuita, nauczyciel, profesor Akademii Wileńskiej.

LINGKENHEJER [Linkenheier, Linkenhejer] Jakub (1727–1798), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.

MACKIEWICZ Tadeusz (1745–1792), eksjezuita, nauczyciel, profesor Szkoły Głównej Litewskiej.

MASSULEWICZ Dominik (1743–1810), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.

MICKIEWICZ Józef (1744–1817), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej i Szkoły Głównej Litewskiej.

NAKCJANOWICZ [Nakcyanowicz, Nakcjonowicz] Jakub (1725–1777), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.

NARWOJSZ [Narwos, Narwoysz] Franciszek (1742–1819), eksjezuita, profesor Szkoły Głównej Litewskiej.

37 Stanisław Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków, Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933, p. 470.

POCZOBUTT [Odlanicki] Marcin (1728–1810), eksjezuita, profesor matematyki i astronomii, kierownik obserwatorium astronomicznego, rektor Szkoły Głównej Litewskiej
RĘCZYŃSKI Jakub (1744 – po 1785), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej, nauczyciel, rektor.
ROGOWSKI Kazimierz (1728–1810), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej i Szkoły Głównej Litewskiej.
ROSTOWSKI Stanisław (1711–1784), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.
ROSZKOWSKI Ludwik Antoni (1736–1781), eksjezuita, nauczyciel stanu akademickiego, profesor Akademii Wileńskiej, rektor.
SIENICKI Michał (1740–?), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.
SKORULSKI Antoni Adam (1715–1777), eksjezuita, profesor, kasjer kasy edukacyjnej wileńskiej, dziekan, rektor Akademii Wileńskiej.
SMYKOWSKI Józef (1723–?), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.
SOBOLEWSKI Hilary (1743–po1818), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.
TOŁOCZKO [Tolloczko] Józef (1717–1775), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej.
TOMASZEWSKI Mikołaj (1756–1814), eksjezuita, profesor Szkoły Głównej Litewskiej.
WIĘCKOWSKI Józef (1752 – po 1818), eksjezuita, nauczyciel, prorektor, profesor Akademii Wileńskiej.
ŻABA Ignacy (1713–1780), eksjezuita, rektor Akademii Wileńskiej.
ŻABA Stanisław (1710 – po 1774), eksjezuita, profesor i dziekan Akademii Wileńskiej.

Wizytatorzy generalni

BIEŃKOWSKI Franciszek (1730 – po 1792), eksjezuita, wykładowca, wicerektor konwikt, wizytator generalny.
BOHUSZ Franciszek Ksawery Michał (1746–1820) eksjezuita, wizytator generalny.
ERDMAN [Ertman, Ertmann] Jan (1729–1798), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej, rektor, wizytator generalny.
HOŁOWCZYK [Hołowczyc] Szczepan (1742–1823), eksjezuita, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, członek zwyczajny Komisji Edukacji Narodowej, wizytator generalny.
JAKSA [Jaxa] Jakub (1743 – po 1792), eksjezuita, prof. Akademii Wileńskiej, prorektor, wizytator generalny.
KUNDZICZ [Kundicz] Tadeusz (1747–1829), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej, wizytator generalny 1794.
OBRĄPAŁSKI Tadeusz (1736 – po 1792), eksjezuita, akademik prefekt, rektor, prorektor, wizytator generalny.
PILCHOWSKI Dawid Zygmunt (1735–1803), eksjezuita, prefekt konwikt, dyrektor drukarni, profesor, prezes Kolegium Moralnego Szkoły Głównej Litewskiej, wizytator generalny, członek Komisji Edukacji Narodowej Obojga Narodów.
PIOTROWSKI Michał (1740 – po 1792), eksjezuita, prefekt, prorektor, wizytator generalny.
TAUTKIEWICZ Władysław (1722 – po 1790), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej i Szkoły Głównej Litewskiej, wizytator generalny

Wizytatorzy szkół parafialnych

BAUER [Bawer] Michał (1732–1793), eksjezuita, nauczyciel, prefekt, wizytator szkół parafialnych, rektor Wydziału Nowogródzkiego.
BIELSKI Dionizy (1745–po 1803), eksjezuita, nauczyciel, wizytator szkół parafialnych.
CHEŁMOWSKI Jozafat (1739–?), eksjezuita, wizytator szkół parafialnych.
CHODASEWICZ Michał (1742 – po 1793), eksjezuita, nauczyciel, wizytator szkół parafialnych.
DOBSZEWICZ Benedykt (1722 – po 1794), eksjezuita, prefekt, dziekan Wydziału Teologicznego Akademii Wileńskiej, rektor, wizytator szkół parafialnych.
JANKOWSKI Jan Ignacy (1737 – po 1789), eksjezuita, nauczyciel, wizytator szkół parafialnych.
JODKOWSKI Tadeusz (1744–?), eksjezuita, nauczyciel, wizytator szkół parafialnych.
KODE (Khode) Antoni (1747–1813), eksjezuita, profesor Akademii Wileńskiej, wizytator szkół parafialnych.

KOSSECKI [Kozicki] Michał (1749–1796), eksjezuita, wizytator szkół parafialnych.
 MALINOWSKI Karol (1741 – po 1796), eksjezuita, nauczyciel, wizytator szkół parafialnych.
 MOGIEŃ Dominik (1745 – ok. 1826), eksjezuita, wizytator szkół parafialnych.
 TATUR Wincenty (1734 – po 1791), eksjezuita, nauczyciel, wizytator szkół parafialnych.
 URBANOWICZ Józef (1746 – po 1791), eksjezuita, wizytator szkół parafialnych.
 WALUSZEWICZ Tomasz Dominik (1747–1800), eksjezuita, wizytator szkół parafialnych.
 ZAKRZEWSKI Jan (1742 – po 1818), eksjezuita, prefekt, wizytator szkół parafialnych.

Rektorzy wydziałów

BAUER Michał (1732–1793), eksjezuita, nauczyciel, prefekt, wizytator szkół parafialnych, rektor Wydziału Nowogródzkiego.
 JUREWICZ Tadeusz (1741–1806), eksjezuita, prefekt, rektor Wydziału Litewskiego.
 KOBYLIŃSKI [Kobyłeński] Ludwik (1737–?), eksjezuita, nauczyciel, rektor Wydziału Nowogródzkiego.
 KOWZAN Ludwik (1737–1792), eksjezuita, nauczyciel, prefekt, prorektor, rektor Wydziału Żmudzkiego.
 MUCZYŃSKI Józef (1729–1793), eksjezuita, prefekt szkoły, rektor Wydziału Litewskiego.
 WIELICZKO Mikołaj (1724–1793), eksjezuita, nauczyciel, rektor Wydziału Żmudzkiego.

Inne funkcje

LITWIŃSKI Rafał (1748–1799), eksjezuita, nauczyciel, kierownik biblioteki akademickiej w Wilnie.
 SZURŁOWSKI Jan (1747–1813), eksjezuita, sekretarz i bibliotekarz w Akademii Wileńskiej.
 ŁAPPA [Łapa] Ignacy (1741–1778), eksjezuita, profesor Collegium Nobilium w Wilnie.
 WIAŻOWSKI Ludwik (1747 – po 1794), eksjezuita, major, komendant Korpusu Kadetów w Wilnie.

Źródła drukowane i literatura

- Bohusz Franciszek Ksawery, *O początkach narodu i języka litewskiego*, w Warszawie, w Drukarni Gazety Warszawskiej, 1808.
- Dobszewicz Benedykt, *Placita recentiorum philosophorum explanata, nec non phaenomenis phisicis, demonstrationibus mathematicis, resolutionibus problematur, observationibus, ac experiētiis*, Vilnae: Typis S.R.M. Academicis Soc: Jezu, 1760.
- Wyrwicz Karol, *Geografia Powszechna Czasow Terazniejszych Albo Opisanie krótkie Kraiow całego Świata [...]: Z nayswieższych wiadomości, Kraiopisarzów y Wędrowników Zebrana, ku pożytkowi Młodzi Narodowej na Szkoły Publiczne Wydana*, Warszawa: Drukarnia Jezuitów, 1770.
- Wyrwicz Karol, *Historia Powszechna Skrocona Przez J.W.Jmci Xiędza Karola Wyrwicza Opata Komendariusza Hebdowskiego Kawalera Orderu S. Stanisława &c. Napisana Tom I. W którym się zamyka Historia Ludu Bozego od stworzenia świata do zburzenia od Rzymian Kościoła Ierozolimskiego*, Warszawa: Drukarnia Nadworna J.K.MCi i przez Komisji Edukacyi Narodowej, 1787.
- Butterwick Richard, *Polska rewolucja a Kościół katolicki 1788–1792*, przekład z języka angielskiego Marek Ugniewski, Kraków: Arcana, wyd. II, 2019.
- Bednarski Stanisław, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933.
- Bieś Andrzej Paweł, Bławdziewicz (Bławdziewicz, Błodziejewicz) Franciszek (1702–1784), in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 101–102.
- Bieś Andrzej Paweł, Pilchowski Dawid Zygmunt (1735–1803), eksjezuita, prefekt konwiktu, dyrektor drukarni, profesor, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 490–492.

- Bieś Andrzej Paweł, Koźmiński Jerzy (1726–1818), eksjezuita, kustosz i dyrektor Biblioteki Załuskich, autor podręcznika, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 332–333.
- Bieś Andrzej Paweł, Poczobutt [Odlanicki] Marcin (1728–1810), eksjezuita, profesor matematyki i astronomii, kierownik obserwatorium astronomicznego, rektor Szk. Gł. Lit., in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 501–503.
- Bieś Andrzej Paweł, Wyrwicz Karol (1717–1793), eksjezuita, rektor konwiku szlacheckiego w Warszawie, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 705–706.
- Estreicher Karol, *Bibliografia Polska*, część III, t. 20, Kraków: Wydanie Akademii Umiejętności, 1905.
- Estreicher Karol, *Bibliografia Polska*, część III, t. 19, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1934.
- Grzebień Ludwik, Bauer [Bawer] Michał (1732–1793), eksjezuita, nauczyciel, prefekt, wizytator szkół parafialnych, rektor Wydziału Nowogródzkiego, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 90.
- Grzebień Ludwik, *Bohusz Franciszek Ksawery Michał (1746–1820)*, eksjezuita, wizytator generalny, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 107–108.
- Grzebień Ludwik, Dobszewicz Benedykt (1722–po 1794), in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 173–174.
- Grzebień Ludwik, *Dotychczasowa literatura o wkładzie jezuitów polskich do nauki i kultury*, in: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, pod redakcją naukową Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Kraków: Wydawnictwo WAM, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum”, 2004, p. 31–68.
- Grzebień Ludwik, Litwiński Rafał (1748–1799), eksjezuita, nauczyciel, kierownik biblioteki akademickiej w Wilnie, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 372.
- Grzebień Ludwik, Szantyr Jan Alojzy (1703–1780), in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 621.
- Grzebień Ludwik, Szpyrkowicz (Szperkowicz) Andrzej (1758 – po 1811), in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 629.
- Grzebień Ludwik, Szurlowski Jan (1747–1813), eksjezuita, sekretarz i bibliotekarz w Ak. Wil., in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 635.
- Grzebień Ludwik, Wiażowski Ludwik (1747 – po 1794), eksjezuita, major, komendant Korpusu Kadetów w Wilnie, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 679–680.
- Grzebień Ludwik, Żaba Ignacy (1713–1780), eksjezuita, rektor Ak. Wil., in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa:

- Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 728.
- Kamińska Janina, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Akademia Wileńska. Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018.
- Kamińska Janina, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Szkoły w Wydziale Litewskim*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018.
- Kamińska Janina, *Universitas Vilnensis. Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego 1773–1792*, Pułtusk-Warszawa: „ASPRA-JR”, 2004.
- Kot Stanisław, *Historia wychowania*, t. 1, wydanie trzecie wg wydania drugiego z 1934 roku, Warszawa: Wydawnictwo „Żak”, 1996.
- Królikowska Anna, Kowzan Ludwik (1737–1792), eksjezuita, nauczyciel, prefekt, prorektor, rektor Wydziału Żmudzkiego, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 329–330.
- Królikowska Anna, Łappa [Łapa] Ignacy (1741–1778), eksjezuita, profesor Collegium Nobilium w Wilnie, kaznodzieja, przełożony seminarium nauczycielskiego w Wilnie, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018.
- Królikowska Anna, Muczyński Józef (1729–1793), eksjezuita, prefekt szkoły, rektor Wydziału Litewskiego, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 431–432.
- Kula Ewa, Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w czasach Komisji Edukacji Narodowej, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 8: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Vyrai ir moterys*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 115–129.
- Kurkowski Jarosław, *Historycy jezuitcy w kręgu mecenasów magnackich (XVIII w.)*, in: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, pod redakcją naukową Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Kraków: Wydawnictwo WAM, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum”, 2004, p. 493–510.
- Massalski Adam, Kula Ewa, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Szkoły w wydziale wołyńskim i ukraińskim*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa, 2018.
- Meissner Andrzej, Wałęga Agnieszka, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018.
- Pawlikowska-Butterwick Wioletta, Butterwick-Pawlikowski Richard, Najjaśniejsza gwiazda wileńska. Ks. Rektor Marcin Poczubot w ostatnich latach Rzeczypospolitej, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 88–101.
- Poplatek Jan, *Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*, uzupełnił Ludwik Grzebień, opracował Jerzy Paszenda, Kraków: Wydawnictwo Apóstolstwa Modlitwy, 1974.
- Puchowski Kazimierz, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007.
- Topiń-Stempińska Beata, Jurewicz Tadeusz (1741–1806), eksjezuita, prefekt, rektor Wydziału Litewskiego, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 275–276.

- Topij-Stempińska Beata, Kobyliński [Kobyleński] Ludwik (1737–?), eksjezuita, nauczyciel, rektor Wydziału Nowogródzkiego, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 305.
- Topij-Stempińska Beata, Mickiewicz Józef (1744–1817), eksjezuita, profesor Ak. Wil. I Szk. Gł. Lit., in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 413–414.
- Topij-Stempińska Beata, Rodkiewicz [Rudkiewicz] Wawrzyniec (1754 – po 1791), in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 543–544.
- Topij-Stempińska Beata, Skorulski Antoni Adam (1715–1777), eksjezuita, profesor, kasjer kasy edukacyjnej wileńskiej, dziekan, rektor Ak. Wil., in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 583.
- Topij-Stempińska Beata, Wieliczko Mikołaj (1724–1793), eksjezuita, nauczyciel, rektor Wydziału Żmudzkiego, in: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik Biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2018, p. 681–682.
- Więśław Witold, Matematycy Societatis Jesu na Litwie i obrzeżach Rzeczypospolitej w XVII–XIX wieku, in: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, pod redakcją naukową Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Kraków: Wydawnictwo WAM, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum”, 2004, p. 269–320.

EWA KULA – profesor. Pracuje w Zakładzie Historii Oświaty i Wychowania w Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach. Obszary zainteresowań: historia wychowania i oświaty na ziemiach polskich w XVIII i XIX wieku, historia szkolnictwa w Królestwie Polskim i w Rosji.

E-mail: ewa.kula@ujk.edu.pl

ORCID: 0000-0002-9529-2143

VILNIAUS EKSJĖZUITAI TAUTINĖS EDUKACINĖS KOMISIJOS TARNYBOJE

EWA KULA

Kelcų Jano Kochanowskio universitetas

Straipsnio tikslas – kolektyvinio buvusių jėzuitų, Vilniuje įstojusių į Jėzuitų ordiną ir po šio ordino panaikinimo 1773 m. likusių Tautinės edukacinės komisijos tarnyboje, portreto sukūrimas. Siekiant pateikti visą šios socialinės grupės paveikslą, tyrimo metu buvo nustatyta skaitinė buvusių jėzuitų sudėtis (iš viso nustatyta 214 žmonių grupė), išsiaiškinta šios grupės narių teritorinė ir socialinė kilmė, nustatytas jos narių išsilavinimas, amžius Tautinės edukacinės komisijos įkūrimo metu bei išnagrinėta įsidarbinimo Tautinės edukacinės komisijos organizacinėje struktūroje istorija. Taip pat surinkti duomenys apie aprašomos grupės narių likimus po Tautinės edukacinės komisijos veiklos sustabdymo, aptariama jų intelektualinė veikla.

Atlikus tyrimą prieinama prie išvadų, kad didžiąją analizuojamos grupės dalį sudarė Lietuvos apygardos mokyklose 1773–1794 m. laikotarpiu dirbę vidurinių mokyklų mokytojai. Iš 10-ies Lietuvos apygardos mokyklų 7-ios buvo eksjėzuitų mokyklos: Gardine, Balstogėje, Pastovyje, Vydžiuose, Vilniuje, Vyšniave ir Valkaviske. Dvi mokyklos (Lietuvos Ščiutine ir Lydoje) buvo pijorų mokyklos. Merkinės mokykloje iki 1776 m. dėstė jėzuitai, o vėliau ši mokykla perėjo į Dominikonų ordino rankas. Straipsnyje iš užmaršties iškeliami buvę jėzuitai, Vadovėlių rengimo draugijos nariai ir bendradarbiai, Vilniaus akademijos (vėliau – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos) profesoriai, generaliniai komisijos inspektoriai, parapinių mokyklų inspektoriai, Lietuvos, Naugarduko, Žemaitijos apygardų rektoriai, taip pat ėję kitas svarbias funkcijas Tautinės edukacinės komisijos struktūroje asmenys.

Straipsnio pabaigoje pateikiamas vardinis Tautinės edukacinės komisijos tarnyboje buvusių Vilniaus eksjėzuitų sąrašas.

Reikšminiai žodžiai: Tautinė edukacinė komisija, Vilnius, eksjėzuitai, mokytojai, Lietuvos mokyklos.